

OSMANLI ORDUSUNUN BOZULUŞU VE ÇÖKÜŞÜ

Şahin CEYLANLI

Osmanlı Ordusunun Çöküşü, Eyalet ve Yeniçeri ordularında meydana gelen bozulmalarla izah edilebilir.

A. Eyalet Ordusunun Bozulması :

Miri toprak rejimi mülkiyetinin amaç ve biçim değiştirmesi neticesinde, üretim azalmış, tarlalar mera haline dönüşmüş, görülmemiş bir kıtlık Anadolu'yu kasıp kavurmuş, Osmanlı ordusunun bel kemiğini meydana getiren Tımarlı ordusu darmadağın olmuştur.

Miri toprak rejimi, devşirme olan Rüstem Paşa'nın vezir-i âzam-ı zamanında yozlaştırılmış, devlet arazileri açık artırma ile ona buna peşkeş çekilmiş ve netice itibarı ile Osmanlı ordusunun en önemli unsuru olan Tımarlı ordusu bozulmuştur. Tımarlı sipahilerin önemlerini kaybetmelerıyla, üretimin sürekliliği bozulmuş, dolayısıyla köylü ile şehirli arasında çok büyük kültür farklılıkları meydana gelmeye başlamıştır. Başka bir ifade ile sosyal yapı bozulmaya yüz tutmuş oluyordu.

1) Miri Toprakların İltizama Verilmesi :

Devletin mülkiyetinde olan toprakların «İltizam»a verilmesi neticesinde kişiler zenginleşmiş, buna mukabil köylü (reâyâ) ise fakirleşmiş oluyordu.

Tımarlı sipahilerden meydana gelen eyalet ordusu (iltizam) usulü yani yeni mülkiyet düzeni neticesinde ortadan kalkmaktadır. Buna mukabil Yeniçerilerin sayıları artmış, önem dereceleri yükselmiş ve ileri tarihlerde de devletin başına bela kesilmişlerdir. Yeni toprak düzenin-

den dolayı ordunun bozulması, İmparatorluğu hayati tehlikeye sokmuştur.

Eyalet ordusu, toprak gelirinin görev karşılığında Tımarlı sipahilere ve akıncılara bırakılmasına dayanmaktaydı. Tımarlı sipahiler, barış zamanlarında köylülerin büyük bir ekseriyetini eğiterek, onları savaşa hazır hale getiriyorlar, savaş esnasında ise, ordunun saflarında yerlerini alıyorlardı. Bu durumda, sipahiler, hem toprak düzeninin hem de ordunun bel kemiğini meydana getiriyorlardı. Osmanlı toprak sistemindeki değişiklik ile beraber, tımarlı sipahiler tasfiye olundu ve böylece eyalet ordusu dağıldı.

2) Savaş Şartlarının Değişmesi :

Tımarlı sipahilerin giderek bozulması, XVII. yüzyıldan itibaren savaşlardaki başarısızlıklar ve yenilgilerle de daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu ile savaş yapan çeşitli ülkeler muntazam ve devamlı ordu teşkili hususunda büyük gayret göstermişler. Bunu da sağlamak için, devlet gelirlerini artırma yoluna gitmiş, hazine güçlendirilmiş, vergiler artırılmış, ticaret büyük ölçüde himaye edilmiş ve böylece Avrupalılar güçlü ve muntazam ordular teşkil etmişlerdir. Aynı zamanda bu merkezi otoritenin de üzerinde hassasiyetle durduğu bir konu idi¹.

Tımarlı sipahilerin ortadan kalkmalarının sebeplerinden biri de para değerinin büyük ölçüde düştüğü bir dönemde, devlet tımar sahiplerinin toplamış olduğu vergiyi aynı seviyede tutmuş olması idi. Buna mukabil, devlet kendi almış olduğu vergileri artırmış. Bu şartlar altında sipahilerin önemli bir bölümü, tımarlarını kendi istekleriyle terketmek zorunda kalmışlardı².

Osmanlı Maliye ve Hazinesi Avrupa'da olduğu gibi modern ordular tesis edebilecek durumda değildi. Sipahilerin giderek azalmasından dolayı yeniçerilerin sayıları artırılmış, fakat bu da mes'eleye çözüm getirmemiş. Acil olarak Osmanlılara intizamlı, düzenli, disiplinli ordular gerekiyordu. Çünkü bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun hayati mes'elelerinden biri idi. Durmadan harp halinde olan bir devletin, elbetteki çok güçlü ordulara ihtiyacı vardı. Herşeyden evvel Osmanlı topraklarını savunacak olan ordunun modernize edilmesi gerekiyordu.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı Tımarlı sipahilerin çöküşünü şu şekilde

(1) Aydın Yalçın, Türkiye İktisat Tarihi, s. 169.

(2) İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, s. 167.

anlatmaktadır: «Sonraları metris kazmak, tabye yapmak, kale tamiretmek, muharebe zamanlarında siperler için sepet örmek ve toprak taşımak, hendek temizlemek ve lüzumu halinde sipere girmek ve köprü yapmak gibi ordunun geri hizmetlerinde ve nakliyatta istihdam oldukları gibi münhal olan tımarların fazla gelirleri hükümet tarafından hazineye alınmak suretiyle tımarlı süvari mevcudu azaltılmış ve bir kısım mahlül tımarlar da çıraklık olarak saray ağalarına, sadrazam ve diğer nüfuslu şahısların maiyyetlerine verilir olmuştur.»

Tımarlı sipahilerin azalmalarının bir başka sebebi de profesyonel asker olmayışlarıdır. Değişen şartlar neticesinde ateşli silahlar önem kazanmış ve savaşlarda çok tesirli olmuştur. Ateşli silahlar uzun dönem eğitim gerektirmektedir. Oysa tımarlı sipahiler atlı askerlerdi. Bu yüzden ateşli silahlara yabancı kalmışlardır.

1600 yıllarında Tımarlı sipahiler artık tarihten silinmek üzeredir. 1650 yıllarında ise, sipahilerin hiç bir işe yaramadığı gerekçesiyle % 50 oranında vergi alınması, eyalet ordusunun sonunu getirmiştir.

Tımarlı sipahilerin ortadan kalkması sebebiyle, Osmanlı toplum düzeninde, köy hayatında ve yönetim sisteminde çok büyük boşluklar meydana geliyordu. Gibb ve Bowen, Kanuni zamanında sayısı 200.000'i bulan sipahilerin, artık XVIII. inci yüzyılda 25.000'e indiklerine ve savaşlarda geri hizmetlerde kullanıldıklarına işaret etmektedir. Savaşların artık Paşaların topladıkları askerler, derebeylerin özel kuvvetleri, yeniçeriler ve onların savaş zamanlarında Anadolu'dan topladıkları devşirmeler ve başı bozuk kuvvetler tarafından yapıldığını işaret etmektedirler³.

Eyalet ordusunun dağılmasından sonra kapıkullarının önemi artmış ve sayıları da hergeçen gün çoğalmıştır. İşte bu çoğalma, kapıkulu ocağı'nında bozulmasına sebep teşkil etmiştir.

Kapıkulları, Osmanlı İmparatorluğunda maaşlı askerlerdir. Bunlar yeniçeriler ve kapıkulu atlılarıdır. Her iki ocak da bozulmaya yüz tutmadan önce, bünyelerine gelişigüzel kimseleri almazlardı. Sıkı bir disiplin hâkimdi. Bu ocak mensupları aynı zamanda evlenmemiş askerlerdi. Bozulmaya uğramadan önce kışlarında yatıp kalkarlar ve yine orada talim ve terbiye görürlerdi.

Koçi Bey, ünlü Risalesinde, tımarlı sipahilerle, yeniçeri ocağının birbirlerini tamamladıklarını belirtmektedir: «Geçmişteki büyük padişahlar, altı bölük halkını, yeniçeri ocağı ile, yeniçeri tâifesini, altı bölük

(3) Gibb and Bowen, *İslamic Society and the West*, Oxford University Press, London, 1951 s. 188 - 190 Zikreden: Aydın Yalçın, a.g.e., s. 225.

halkı ile ve bu iki tâifeyide zeâmet ve tımar askeri ile zaptederlerdi»⁴ XVII. yüzyıl ortasında tımarlı ordusunun zayıflaması yüzünden, yeniçerileri sayısının artması ve kalitenin bozulmasının bu dengeyi bozduğu, paralı askerlerin sayısının arttırılmasının fayda yerine zarar vereceğini de vurgulamaktadır⁵.

B. Yeniçeri Ocağının Bozulması :

Yeniçeriler XVI. yüzyılın sonlarına kadar çok mükemmel bir asker olarak Osmanlı İmparatorluğunda vazife yapmışlar ve bu tarihlere kadar güçlerini muhafaza edebilmişlerdir. Tımarlı sipahilerin tarih sahnesinden çekilmelerinden sonradır ki yeniçerilerin sayılarının arttırılması ve başka sebepler yüzünden bu asker sınıfı da hızla bozulmaya uğramıştır. Yeniçeriler çok ağır disiplin altında askerliklerini sürdürmekteydi. Bu asker sınıfı tamamen devşirmelerden meydana gelmiş, fakat büyük subayları ise umumiyetle Türklerden seçilmiş bir ocaktı.

1) Hatır, Rüşvet ve Kuvvet Yolu ile Ocağa Yeniçeri Kaydedilmesi:

Yeniçeri Ocağı yukarıdaki temel ilkelerini XVI. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş kaybederek bozulmaya başlamıştır. Bu asker ocağına hatır ile rüşvet ile ve hatta kuvvet yolu ile yeniçeri kaydedilmeye başlanmıştır. Koçi Bey'in ünlü Risalesinde: Ayak takımından bu ocağa yazılan ve doğru dürüst eğitim görmeyen, başıbozuk bir güruhla bu ocağın doldurulmasının zararlarına değinilmektedir. Eskiden itibarlı bir meslek olan yeniçeriliğin XVI. yüzyıldan sonra artık eski cazibesinin kalmadığına işaret edilmektedir⁶.

Aynı hususu İ. Hakkı Uzunçarşılı da belirtmektedir: «İran ve Avusturya ile yapılan uzun seferler münasebetiyle Ocak münhallerini doldurmak için devşirmelerin kâfi gelmemesine mebni kul kardeşi olarak ocağa efrad alınmıştır, yine bu gibi ihtiyaç üzerine veya yeniçeri ağası ve ocak kâtibine verilen rüşvet karşılığında Ocağa hariçten talim ve terbiye görmemiş kimseler kaydedilmiş ve böylece gün geçtikçe Ocak bozulmuştur». «Tarihçilerin belirttiğine göre, 1600 yıllarından sonra» gelişigüzel esnaf ve hammal makulesinden «rüşvet mukabilinde yeniçe-

(4) Koçi Bey Risalesi, s. 51.

(5) Aynı Eser, s. 51 - 52.

(6) Koçi Bey Risalesi, s. 41 - 45.

ri yazılması ve bunların kışlarında oturmayıp evlerinde ve işlerinin başında kalmaları ocağı fena duruma düşürmüştür.»⁷

Birçok tarihçimizin de belirttiği gibi, İran, Avusturya, Rusya savaşları ve bu savaşlarda başarı gösterilmeyişi, Osmanlı Devletini Avrupa devletlerindeki ordulara benzer muntazam ordular kurmaya zorluyordu. Yeniçeri ocaklarına alman yeni elemanlar, bilgisizlikleri ve beceriksizlikleri yüzünden bu ocağın savaş gücünü artırmıyor, bilakis bu ocağın huzurunu, disiplini, muntazam eğitimini ortadan kaldırmış oluyordu. Disiplinden uzak olan bu ocaklılar artık padişahlara bile baş kaldırmaya başladılar. Padişahlar ise isyan eder korkusuyla bu ocağı islâh yoluna bir türlü cesaret edemiyorlardı⁸.

2) Disiplinsizlik, Fitne ve Fesadın Ocak İçine Girmesi :

Koca Sekbanbaşı Risalesinde de Yeniçeri Ocağının bozuluşu, fitne ve fesadın bu ocak içerisinde yaygınlaştığı, müslüman kılığına sokulmuş casusların bu ocak içerisinde dolaştığı ve yeniçerilerin kumandanlarına bağlılıklarının azalmasına işaret edilmektedir. Fidine ve fesad öyle bir korkunç duruma geldiği, ocak mensupları kendi aralarında birbirlerine! «Be hey yoldaşım, devletin bize verdiği yedi akçe ulüfedir. Bizi şehadet ve cennet vaadiyle gâvura göz göre göre kırdırıyorlar. Bizim iki canımız yok ya. Gâvur bizim neyimizi aldı. Boşuboşuna niçin kırılalım»⁹ demekten geri durmuyorlardı.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yeniçeriler, para ile toplanan gönüllüler savaşlarda bozgun çıkarmağa ve hatta savaşa dahi gitmemeğe başlamışlardır. Gönülsüz olarak katıldıkları harplerde ise, harbe giderken yol boyunca kanunsuz işler yapmışlar, halkı ise bu eylemleriyle tedirgin etmişlerdir. Durum gösteriyor ki eskiden o disiplinli Osmanlı ordusunun yerini, çapulcu, hırsız bir güruh almıştır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde bu hususlara işaret ederek, Osmanlı ordusunun köylerden geçerken, köy halkının evlerini terkederek dağlara kaçtıklarını, yol boyundaki bazı kalelerde, kale muhafızlarının askerlikten başka her türlü işle uğraştıklarını, ticaret bile yaptıklarını söylemektedir¹⁰.

Bir başka kaynakta ise, yeniçerilerin, acemi oğlanlar hamamında genç delikanlılara tecavüzlerde bulduklarına, gasp, hırsızlık, içki, ku-

(7) İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 3. Cilt, s. 275.

(8) Aynı Eser, 4. Cilt, s. 321 - 325.

(9) Koca Sekbanbaşı Risalesi, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 131 - 132.

(10) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 15 - 47 - 48 - 50.

mar, yağmacılık gibi şeylerin bu dejenere olmuş guruh tarafından, Türk toplumuna sokulduğuna işaret edilmektedir¹¹.

3) Siyasî Baskı Grubu Olma Durumu :

Bütün bunların yanında devşirme olan vezirler ile işbirliği yaparak, hükümdarlara karşı siyasi baskı gurubu olmuşlar ve devletin yıkımı için ne gerekirse yapmışlardır. Bu dejenere gurup bir o yana bir bu yana saldırarak, padişahların, saray erkânının ve devlet büyüklerinin başına bela kesilmişlerdir. Yeniçerilerin bu durumundan medet uman devşirme devlet adamları, çeşitli siyasal komplolar hazırlayarak emellerine ulaşmaya çalışmışlardır. İ. Hakkı Uzunçarşılı bu konuda şunları söylüyor: «Ocağın vakit vakit isyan etmesi hep memnuniyetsizliklerinden ileri gelmeyip çok zaman mevki sahibi olmak ve hasımlarını ortadan kaldırmak isteyenlerin, herhangi bir sebeple ocak ağalarının, sarayın, vezirlerin tahrikleri ve bol vaadleriyle olagelmıştır. XVII. yüzyılda yeniçeri ocağında sekbanbaşı olan Koca Müslihiddin Ağa her istedikleri zaman ocağı isyan ettirecek kadar nüfuz sahibi olduklarından lüzumu halinde vezirler bunlara başvurmak suretiyle arzularına nâil olmuşlardı. Vezir-i âzam Sofu Mehmet Paşa'nın sipahiler aleyhine ve Kapitan-ı Derya Kara Murat Paşa'nın Vezir-i âzam İbşir Paşa aleyhine yeniçerilerin müzaharetini temin etmeleriyle yapılan ocak kıyımları hep Müslihiddin Ağa ile damadı Hüseyin Ağa'nın vasıtasıyla olmuştur¹².»

Yukarıda görüldüğü gibi yeniçeriler, devşirme ve dönme vezirlerin, ağaların nüfuzlarını kullanarak istediklerini yaptırımlarında kullanılan eşkiyalar durumuna gelmişlerdir. Sayılarının fazlaşmasının bir sebebi de budur. Kötü emelli ağaların, vezirlerin, entrikalarında siyasi baskı gurubu olmaları onların sayılarını arttırmaya yetmiştir.

Osmanlı devletinin askeri kudretinin büyük temellerinden birini teşkil eden Yeniçeri ocağına devşirme toplama işi, birçok dönme ve devşirme ağaların, rüşvet aldıkları bir kapı durumuna gelmesi idi. Yeniçeri ocağına çocuklarını asker olarak vermek istemiyen kimseler, rüşvet vererek bu emellerine ulaşabilmişlerdir. Rüşvet alınan ailenin çocuklarının yeri ise, çingene, musevî vb. ailelerin çocukları ile dolduruluyordu¹³.

Yapılan savaşlarda da durum bundan farklı değil, Kanunî Sultan

(11) Reşat Ekrem Koçu, Yeniçeriler, s. 43.

(12) İ. Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., 3. Cilt, s. 276.

(13) Ahmet Mumcu, Osmanlı Devletinde Rüşvet, s. 94, İstanbul 1985.

Süleyman'ın Fransızlara yolladığı son yardım filosu komutanının Cenevizlerden rüşvet alarak işi yarıda bırakıp gittiği söyleniyor¹⁴.

Yine bir başka iddiada, birinci Viyana kuşatmasının kaldırılmasına Vezir-i âzam İbrahim Paşa'nın Avusturyalı'lardan rüşvet alarak sebep olduğudur¹⁵. Bu söylentiler içinde belki gerçeğe ilgisi olmayanlar vardır. Fakat, Osmanlı ordusunda ender de olsa savaşlarda bazen rüşvet aldıkları muhakkaktır. Bu da yine dönme ve devşirme Vezir-i âzamların, ordu komutanlarının, ağaların, beylerin Türklüğe karşı yapmış oldukları iğrenç işlerdir. İşte, dönme ve devşirmeler ile Türkler arasındaki mücadelelere şahit olmaktadır.

Yine savaşlarda Osmanlı ordusunun özellikle yeniçerilerin içine casuslar girdiği Koca Sekbanbaşı Risalesinde önemle zikredilmektedir: «150.000 kadar islâm askeri, başlarında merhum Koca Abdi Paşa, kafirlerle arslan gibi dövüşürken, bizimkilerin durumu pek kötü olmadığı bir sırada, çavuş kıyafetinde atlı bir casus yeniçeri siperleri arkasından:

«Bre yeniçeriler, ne durursunuz arkanızdan gâvur geldi diye atmı koşturup gitmişti»¹⁶. Bu durumda Osmanlı askerleri, komutanlarını bile savaş meydanlarında bırakıp kaçacak kadar dejenere olmuş, ne idiği belirsiz bir topluluk haline gelmiştir. Arasındaki casusun bile farkına varamamakta, söylenen sözün doğru olup olmadığına bakılmadan savaş meydanlarından kaçır duruma gelmişti Osmanlı ordusu.

Eyalet ordusunun önemini kaybederek yerine profesyonel askerlerin geçmesiyle beraber, Osmanlı maliyesi zaman zaman güç durumlarında kalmış, bazı zamanlarda askerlerin paralarını ödeyemez duruma düşmüştür. Kapıkulu ordusu herşeyden önce bir tüketim ordusudur. Üretimle yakından ve uzaktan alâkası yoktur. Büyük bir gücün üretimden ayrı tutulması elbetteki maliyenin bozulmasında rol oynamıştır. Devlet bu durumda, yeniçerilerin maaşlarını ödemek için para değerini düşürmek zorunda kalmış, bozuk akçeler ile yapılan ödemeler ise yeniçerilerin isyanlarına sebebiyet vermiştir.

Yeniçerilerin maaşları yüzünden çıkardıkları isyanların haddi ve hesabı yoktur. Mütemadiyen maaşlarının artırılmasını istemişler, buna karşı çıkan devlet adamlarının idamına sebep olmuşlardır. Yeniçeri ordusu devletin başına öylesine bir bela durumuna gelmiş ki, harp sırasında savaşmaktan çekinen, hatta savaştan kaçan, barış zamanında

(14) Ahmet Mumcu, a.g.e. s. 95.

(15) Aynı eser s. 95.

(16) Koca Sekbanbaşı Risalesi, s. 134.

mütemadiyen isyanlar çıkaran, siyasi emelli kimselere destek sağlayan bir duruma düşmüşlerdir.

Yeniçerilerin maaş meselesi yüzünden ayaklanmaları, bu ocağın ortadan kaldırılmasına kadar sürüp gitmiştir. Bu yüzden saraydaki altın ve gümüş eşyalar eritilip akçe haline getirilerek, yeniçerilerin maaşları ödenmiştir.

Bu şartlar altında olan bir kuruluşun, temelini teşkil ettiği ordunun yenilgiler alması elbetteki normaldir. Yeniçerilerin XVI. yüzyıldan sonraki tarihi, sürekli başarısızlıklarla, isyanlarla ve çeşitli hile ve fesatlarla doludur. Bu durum açıkça gösteriyor ki, yeniçeri askerinin eğitilmemiş olması ve düşman askerlerinin tam manasıyla eğitilmiş olmasıdır. Bu durum karşısında Yeniçeri ocağının tam manası ile bir eğitimden geçmesi gerekiyordu. Koca Sekbanbaşı Risalesinde devleti yok olmaktan kurtarır ümidiyle, yeniçeri ocağına talim yapmaları teklif ediyor. Fakat Yeniçeriler yapılan bu teklifi reddediyorlar. Bunun üzerinde Nizam-ı Cedid Ocağı kurulmuş oluyordu. Bu ocağın kurulup talim yapmaya başlamasından sonra Yeniçeriler birbirlerine; «Yahu Nizam-ı Cedid Ocağı açıldı. Yeni asker harp tâlimi yapacakmış. Eğer bir savaş sırasında göze girecek bir iş yapacak olurlarsa, artık yeniçerilik bir işe yaramaz. Artık bizimde adımız anılmaz olur.»¹⁷ diye şüpheye düşmüşlerdir. Hatta bu konuda kaygıya düşmüşler; «Nizam-ı Cedid Ocağına yazılan adamlar tâlimlerini gâvura benzeterek yaptıklarından müslümanlıklarına zarar gelir»¹⁸ diyerek bu orduya yazılanları vazgeçirmişler ve hatta bazılarını da kaçırmışlardır. Fakat, yeniçeriler bütün hilelere başvurmalarına rağmen, bu yeni asker ocağının işleyişine mani olamamışlardır.

Netice itibarıyla, Osmanlı toprak düzenindeki bozulma, yani yeni mülkiyet şekli orduya yansımış, dolayısıyla tımarlı ordusunun sayısı azalmış ve zamanlarda iyice ortadan kalkmıştır. Bu durum, yeniçerilerin sayısını arttırmış, sayısı artan yeniçeri ocağı da bozulmaya yüz tutmuş, yenilgiler, isyanlar, soygunlar birbirini takip etmiştir.

Bu durum, Koçi Bey'in Risalesinde şöyle belirtilmektedir: «Dişiplin âlemden kalktı. Ulûfeli asker dünyayı tuttu. Ve sipahi guruhunu bastırdı. Namlıları, Vükelâya bağlanıp, her nekadar fidne ve fesad çıktı ise bu gibilerden oldu..... Harem-i Hümayuna koruma askeri ola-

(17) Koca Sekbanbaşı Risalesi, s. 136.

(18) Aynı Eser, s. 136.

rak Türk ve Yörük, çingene, Yahudi, dinsiz, nesebsiz nice kallâş ve ayyaş şehir oğlanları girer oldu. Bundan sonrada bir tedbir alınmazsa, tımar ve zeâmet, erbabma verilmezse bu derme çatma asker ile din ve devlete lâıık bir hizmet görülmez. Bir iş tamamlanmaz.»¹⁹

(19) Koçi Bey Risalesi, s. 23.

